

بررسی مزیت نسبی زیره سبز ایران در مقایسه با گروه کشورهای منتخب

حسین فرقانی*، مهدی کیانی ابری*

چکیده

برای اینکه در فرایند جهانی شدن اقتصاد بتوانیم سهم معقولی را به خود اختصاص دهیم و با گذشت زمان جایگاه خود را بهبود بخشیم باید مزیت‌های بالفعل و بالقوه کشور را شناسایی کنیم تا در صحنه تجارت جهانی مزیت‌های مطلوبتری را به خود اختصاص دهیم. بر همین اساس، تحقیق حاضر با استفاده از محاسبه شاخص مزیت نسبی آشکار شده^۱ (RCA) در صدد تعیین جایگاه ایران در صادرات زیره سبز و رتبه آن در بین کشورهای عمده صادرکننده این محصول است. به همین منظور اطلاعات مربوط به صادرات زیره سبز ایران و چند کشور منتخب که بیشترین صادرات این محصول را به خود اختصاص داده‌اند در سالها ۱۹۹۷-۲۰۰۰ میلادی جمع آوری گردیده و سپس شاخص RCA برای این سالها به تفکیک هر کشور محاسبه و رتبه ایران در سالهای مزبور تعیین شده است.

* به ترتیب: عضو هیئت علمی دانشگاه ایلام و مدرس دانشگاه آزاد واحد اردستان

1. revealed comparative advantage
e-mail: hossain-forghani2000@yahoo.com

نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که کشور ایران در سال ۱۹۹۷ با $RCA=18/84$ رتبه دوم و در سال ۱۹۹۸ با $RCA=26/23$ رتبه اول و در سال ۱۹۹۹ با $RCA=18/64$ رتبه اول و در سال ۲۰۰۰ با $RCA=10/12$ رتبه دوم را در بین کشورهای مورد بررسی به خود اختصاص داده است. به عبارت دیگر مزیت نسبی ایران از سال ۱۹۹۷ تا سال ۲۰۰۰ روند نزولی داشته است.

کلید واژه‌ها:

شاخص RCA، زیره سبز، کشورهای منتخب، ایران

مقدمه

مزیت نسبی یکی از معیارهای مهم اقتصادی جهت برنامه‌ریزی تولید، صادرات و واردات و به معنای توانایی یک کشور یا یک منطقه در تولید یک کالا با هزینه کمتر است. این نظریه بیان می‌دارد که هر کشور یا منطقه با توجه به فراوانی استعدادهای طبیعی و سطوح بهره‌وری عوامل تولید، به طور نسبی در تولید گروه خاصی از محصولات مزیت دارد. چنانچه همه مناطق یا کشورها از این مزیتها آگاه باشند و بر اساس آن عمل کنند، تخصیص و تقسیم کار منطقه‌ای و بین المللی کامل می‌شود و تولید و تجارت به اوج خود می‌رسد (حاجی رحیمی، ۱۳۷۶؛ عزیزی و زیبایی، ۱۳۸۰).

کشور ایران با موقعیت خاص آب و هوایی خود بیش از ۷۵۰۰ گونه گیاهی را در خود جای داده است که دو الی سه برابر پوشش گیاهی تمامی قاره اروپاست و پیش بینی می‌شود که بیش از ۷۵۰ گونه دارویی در پوشش گیاهی ایران وجود داشته باشد (امید بیگی، ۱۳۷۴). به رغم این توان بالقوه، سطح زیر کشت گیاهان دارویی مهم در ایران کمتر از ۱۰ هزار هکتار است و از حیث تنوع گونه‌های زیر کشت، این رقم به حدود ۴۰ گونه محدود می‌شود، در حالی که این عدد در کشور چین به حدود ۲۰۰ گونه می‌رسد (جهاد کشاورزی، ۱۳۸۱). از طرف دیگر تعداد کل داروهای گیاهی ثبت شده در کشور حدود ۱۰۰ نوع است که کمتر از

بررسی مزیت نسبی ...

۴ درصد داروهای موجود در بازار را تشکیل می دهد ، در حالی که این نسبت در کشورهای اروپایی به بیش از ۳۵ درصد می رسد (وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی ، ۱۳۸۱؛ یزدانی ، ۱۳۷۷).

فروش گیاهان دارویی در سال ۲۰۰۰ بالغ بر ۱۰ میلیارد دلار و در سال ۲۰۰۲ به حدود ۳۰ میلیارد دلار رسید (Manitoba, 2003). ولی سهم ایران از این تجارت بسیار ناچیز بود، به طوری که مجموع صادرات گیاهان دارویی ایران در سال ۱۳۸۰ حدود ۷۵ میلیون دلار و مهمترین ارقام آن عبارت از زعفران ، زیره ، کشنیز ، رازیانه و شیرین بیان بود(وزارت بازرگانی ، ۱۳۸۱).

دولت جمهوری اسلامی ایران جهت رهایی از اقتصاد تک محصولی متکی به نفت توجه ویژه ای به صادرات غیر نفتی دارد . بنابراین تعیین مزیت نسبی گیاهان دارویی از جمله زیره سبز می تواند در برنامه ریزی های بازرگانی خارجی به عنوان ابزار تصمیم گیری و راهبردی مورد توجه قرار گیرد .

از شاخصهای مختلفی جهت تعیین مزیت نسبی کالاها و محصولات استفاده می شود؛ شاخصهایی همچون هزینه منابع داخلی^۱ (DRC)، مزیت نسبی آشکار شده (RCA) و نسبت هزینه به منفعت اجتماعی^۲ (SCB). از شاخص هزینه منابع داخلی برای سنجش مزیت نسبی تولید گیاهان باریچه و آنغوزه در ایران استفاده شده که نتایج به دست آمده مبین وجود مزیت نسبی استانهای اصفهان ، سمنان و مرکزی در زمینه تولید باریچه و استان یزد در تولید آنغوزه است (کیانی و میر صالحی ، ۱۳۸۴). همچنین مزیت نسبی تولید و صادرات کتیرای مفتولی و کتیرای خرمی نیز با استفاده از معیار هزینه منابع داخلی محاسبه شد (همان منبع).

ابراهیمی (۱۳۸۴) مزیت گیاهان دارویی را در سطح ملی و بین المللی با معیار مزیت نسبی آشکار شده سنجید. همچنین در تحقیقی جهت تعیین مزیت نسبی تولید و تجارت

1. domestic resource cost

2 . social cost -benefit

باریچه درایران شاخصهای هزینه منفعت داخلی، نسبت هزینه به منابع اجتماعی، هزینه تمام شده مورد استفاده قرار گرفت. نتایج به دست آمده نشان داد که استان خراسان با معیارهای DRC, SCB و هزینه تمام شده دارای مزیت نسبی است (کیانی ابری و همکاران، ۱۳۸۰).

در راستای اهداف این تحقیق پاسخگویی به سؤالیهای زیر مطرح نظر بوده است:

۱. آیا صادرات زیره سبز دارای مزیت نسبی است؟
۲. رتبه ایران در بین صادر کنندگان زیره سبز چگونه است؟

روش گرد آوری اطلاعات

در این تحقیق برای محاسبه مزیت نسبی آشکار شده صادرات زیره سبز از شاخص بالاسا استفاده شد. در این راستا ابتدا با بهره گیری از نرم افزار بانک اطلاعات مرکز تجارت بین المللی^۱ (ITC) موسوم به peltas^۲ اطلاعات و آمار مربوط به محاسبه شاخص بالاسا استخراج گردید. از بانک اطلاعاتی ITC برای به دست آوردن رقم آمار صادرات جهانی زیره سبز و ادویه جات استفاده شد. یکی از دلایل عمده استفاده از آمار مذکور یک دست بودن اطلاعات این مرکز و تقسیمبندی استاندارد گروه کالاها بوده است. این اطلاعات هر ۵ سال یک بار ارائه می شود و به همین جهت آخرین اطلاعات موجود مورد استفاده قرار گرفته و با استفاده از نرم افزار اکسل (EXCEL 97) تجزیه و تحلیل شده است.

مدل مورد بررسی

جهت تعیین مزیت نسبی صادرات از شاخص تکامل یافته بالاسا (Balassa, 1965) استفاده می شود که رابطه آن به صورت زیر است:

$$RCA = (X_i / Y_i)(X_w / Y_w)$$

1. International Trade Center

۲. این نرم افزار آمار صادرات و واردات کلیه کشورهای عمده تجارت جهانی را به تفکیک ارائه می نماید.

بررسی مزیت نسبی ...

در این رابطه RCA شاخص مزیت نسبی آشکار شده، X_i ارزش صادرات زیره سبز توسط کشور مورد نظر، Y_i ارزش کل صادرات توسط کشور مورد نظر در بخش ادویه جات^۱، X_w ارزش کل صادرات زیره سبز توسط کشورهای منتخب، Y_w ارزش کل صادرات توسط کشورهای منتخب در بخش ادویه جات است

RCA بزرگتر از یک نشاندهنده وجود مزیت نسبی و کوچکتر از یک نبود مزیت نسبی برای زیره سبز است.

بحث و نتیجه گیری

بر اساس نظریه های اقتصادی، مبنای تولید و مبادله سودمند، مزیت و یا برتری نسبی یک کشور در تولید و یا عرضه کالایی خاص است. لذا کشورهای مختلف باید روی تولید کالا و خدمات دارای مزیت نسبی تمرکز کنند. بر این اساس، نتایج محاسبه RCA در جدول ۱ ارائه شده است.

جدول ۱. محاسبه RCA برای کشورهای منتخب از (۱۹۹۷-۲۰۰۰)

سال کشور	ترکیه	ایران	هند	سنگاپور	چک	هلند	مجارستان	انگلستان	اسپانیا	فرانسه	آلمان	مکزیک
۱۹۹۷	۲۰/۴۳	۱۸/۸۴	۱/۴۲	۱/۰۲	۷/۶۲	۰/۲۷	۱/۰۲	۰/۱۰۸	۰/۲۳	۰/۰۳	۰/۰۱	۰/۰۰۶
۱۹۹۸	۱۷/۰۴	۲۶/۲۳	۰/۵۹۹	۰/۸۰۶	۵/۱۵	۰/۲۰۳	۰/۸۸۶	۰/۱۱۳	۰/۱۱۱	۰/۰۷۲	۰/۰۱۱	۰/۰۰۸
۱۹۹۹	۱۵/۴۲	۱۸/۶۴	۰/۷۳۵	۱/۶۵۲	۴/۶۲	۰/۴۸۳	۰/۷۵۰	۰/۲۱۷	۰/۲۳۴	۰/۱۳۰	۰/۰۲۲	۰/۰۰۳
۲۰۰۰	۱۶/۸۴	۱۰/۱۲	—	۱/۸۷۲	۳/۵۷۶	۰/۴۹۱	۰/۷۰۹	۰/۲۹۶	۰/۱۵۶	۰/۲۳۲	۰/۰۳۰	۰/۰۰۷

مأخذ: یافته های تحقیق

با توجه به جدول ۱، در سال ۱۹۹۷ شش کشور (ترکیه، ایران، چک، هند، مجارستان، سنگاپور) دارای مزیت نسبی و ۶ کشور (مکزیک، آلمان، فرانسه، انگلستان، هلند و اسپانیا) بدون مزیت نسبی بودند. در این سال ایران با RCA برابر با ۱۸/۸۴ رتبه دوم را به خود اختصاص داد.

۱. به دلیل اینکه زیره سبز بر اساس تقسیمبندیها در زیر مجموعه ادویه جات جای می گیرد، به جای کل بخش کشاورزی فقط بخش ادویه مینا قرار گرفته است.

در سال ۱۹۹۸ ایران، ترکیه و چک به ترتیب با RCA برابر ۲۶/۲۳، ۱۷/۰۴ و ۵/۱۵ رتبه‌های اول، دوم و سوم جهان را به خود اختصاص دادند و ۹ کشور دیگر (هند، سنگاپور، هلند، مجارستان، انگلستان، اسپانیا، فرانسه، آلمان و مکزیک) به دلیل داشتن RCA کوچکتر از یک، مزیت نسبی نداشتند. نکته قابل توجه در این سال کاهش یافتن تعداد کشورهای صادرکننده دارای مزیت نسبی از ۶ کشور به ۳ کشور بود.

در سال ۱۹۹۹ کشورهای دارای مزیت نسبی عبارت بودند از ایران، ترکیه، سنگاپور و چک که به ترتیب رتبه‌های اول تا چهارم را به خود اختصاص دادند. کشورهای هلند، هند، مجارستان، انگلستان، اسپانیا، آلمان و مکزیک نیز مزیت نسبی نداشتند. در این سال نسبت به سال ۱۹۹۸، تعداد کشورهایی که مزیت نسبی داشتند از ۳ به چهار کشور افزایش یافت و ایران، ترکیه و چک رتبه‌های خود را حفظ کردند و سنگاپور نیز بین کشورهای مورد بررسی افزایش مزیت نسبی قابل ملاحظه‌ای پیدا کرد (از ۰/۸۰۶ به ۱/۶۵۲).

در سال ۲۰۰۰ میلادی ۱۱ کشور مورد بررسی قرار گرفت (به دلیل اینکه آمار مربوط به صادرات زیره سبز هند وجود نداشت امکان محاسبه شاخص برای این کشور نیز میسر نبود) و در آنها ترکیه، ایران، چک و سنگاپور به ترتیب رتبه‌های اول تا چهارم جهان را به خود اختصاص دادند. نکته قابل توجه اینکه ایران از مقام اولی در سال ۱۹۹۹ به مقام دومی در سال ۲۰۰۰ تنزل پیدا کرد. کشورهای هلند، مجارستان، انگلستان، اسپانیا، فرانسه، آلمان و مکزیک نیز در این سال مزیت نسبی نداشتند.

جدول ۲. مقایسه شاخص RCA ایران در سالهای ۱۹۹۷-۲۰۰۰

سال	۱۹۹۷	۱۹۹۸	۱۹۹۹	۲۰۰۰
شاخص RCA	۱۸/۸۴	۲۶/۲۳	۱۸/۶۴	۱۰/۱۲
نرخ رشد شاخص	—	۰/۳۹	-۰/۳	-۰/۴۵
رتبه ایران	دوم	اول	اول	دوم

مأخذ: یافته‌های تحقیق

بررسی مزیت نسبی ...

در جدول ۲ کاهش میزان RCA در ایران از سال ۱۹۹۸ تا ۲۰۰۰ کاملاً مشهود است. در واقع در این سالها ایران حدود ۴۵ درصد از مزیت خود را از دست داده است. لذا باید این کاهش رشد شاخص مورد توجه تصمیم گیرندگان و سیاستگذاران قرار گیرد.

پیشنهادها

با توجه به نتایج به دست آمده، پیشنهادهای زیر ارائه می شود:

۱. با مشخص شدن علل کاهش مزیت نسبی در سالهای مورد بررسی می توان با برنامه ریزی صحیح از کاهش این مزیت در سالهای آینده جلوگیری کرد.
۲. بررسی صادرات زیره سبز ایران در سالهای اخیر نشان داد که امارات متحده عربی بیشترین میزان واردات زیره سبز ایران را به خود اختصاص داده ولی این کشور مصرف کننده نهایی این محصول نبوده است بلکه به عنوان واسطه آن را به کشورهای اروپایی صادر کرده است. لذا لازم است صادرکنندگان با بازاریابی بهتر، این محصول را به مصرف کنندگان نهایی صادر کنند.
۳. از آنجا که صادرات زیره سبز منحصر به صدور محصول خام بوده است، باید تحقیقات و بررسیهایی برای شناخت محصولات نهایی و بازارهای این محصولات انجام دهیم تا بدینوسیله با ایجاد ارزش افزوده، اشتغال بیشتر و درآمد ارزی بالاتر باعث رونق اقتصادی کشور شویم.

منابع

۱. امید بیگی، الف (۱۳۷۴)، رهیافتهای تولید و فراوری گیاهان دارویی، انتشارات فکر روز.
۲. ابراهیمی، ع. (۱۳۸۴)، عوامل مؤثر در شناسایی و تعیین بازارهای هدف گیاهان دارویی در سطح ملی و بین المللی، مجموعه مقالات همایش ملی توسعه پایدار گیاهان دارویی، مشهد، مرداد ۸۴.

۳. حاجی رحیمی ، م. (۱۳۷۶)، انگیزه های اقتصادی و مزیت نسبی تولید محصولات زراعی در استان فارس ، پایان نامه کارشناسی ارشد ، دانشگاه شیراز .

۴. عزیزی ، ح. و م. زیبایی (۱۳۸۰) ، تعیین ضریب نسبی برنج ایران ، فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه ، شماره ۳۳ .

۵. کیانی ابری ، م. و ع. میر صالح مهابادی (۱۳۸۴) ، مزیت نسبی تولید و صادرات کتیرای مفتولی و کتیرای خرمنی ، مجموعه مقالات همایش ملی توسعه پایدار گیاهان دارویی ، مشهد، مرداد ۱۳۸۴ .

۶. کیانی ابری ، م. ، م. اصفا و ب. بحرینی نژاد (۱۳۸۰) ، بررسی وضعیت تولید و تجارت باریچه در ایران ، مجموعه مقالات دومین سمینار مرتع و مرتعداری در ایران ، تهران ، بهمن ماه ۱۳۸۰ .

۶. وزارت بازرگانی (۱۳۸۱) ، آمار صادرات گیاهان دارویی طی سالهای ۸۰-۱۳۷۹ .

۷. وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی (۱۳۸۱) ، فهرست گیاهان دارویی استفاده شده در داروهای گیاهی ایران .

۸. وزارت جهاد کشاورزی (۱۳۸۱) ، آمار سطح زیر کشت گیاهان دارویی - ۱۳۸۰ .

۹. میر صالح مهابادی ، ع. و م. کیانی ابری (۱۳۸۴) ، مزیت نسبی تولید و صادرات باریچه و آنغوزه ، مجموعه مقالات همایش ملی توسعه پایدار گیاهان دارویی ، مشهد ، مرداد ۱۳۸۴ .

۱۰. یزدانی و احمدی (۱۳۷۷) ، بررسی وضعیت داروهای گیاهی ایران ، ششمین همایش علوم دارویی ایران ، اصفهان .

11. Balassa, B. (1965), Trade liberalization and revealed comparative advantage , The Manchester School of Economic and Social Studies , vol. 32: 99-123 .

بررسی مزیت نسبی ...

12. Manitoba (2003), Agriculture; herb and spice industry overview executive summary to organic production available from URL: (2003) <http://www.gov.mb.ca>

Archive of SID